

КОНЦЕПЦИЯ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ТЕХНОЛОГИЧЕН МОДЕЛ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА КОМПЕТЕНТНОСТИ У БЪДЕЩИТЕ УЧИТЕЛИ ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЯ И РАЗВИТИЕ НА НАДАРЕНИ ДЕЦА

Проф. дпн Добринка Тодорина

CONCEPT FOR CREATING A TECHNOLOGICAL MODEL OF BUILDING COMPETENCE FOR IDENTIFICATION OF GIFTED CHILDREN IN FUTURE TEACHERS

Prof. Dobrinka Todorina

Amongst the priorities of the 21st century is the turning of Europe into 'the most competitive and dynamic economic knowledge-based space in the world.' Thus, the contemporary educators need to be equipped with a wide range of competences among, including the competence of identifying gifted children. Therefore on the basis of the studying of both theory and practice, an adequate technological model will be developed and applied in university teaching. The model consists of 2 modules for training, which include variants and varying characteristics.

25 века „златните деца на обществото“ радват човечеството с ум и талант. Нека целенасочените и координирани действия за тяхното развитие станат мисия на родителите, учителите и всички държавни институции и неправителствени организации в Република България!

От Платон до наши дни талантливите хора на планетата служат на другите и на себе си. Гениалните открития на човечеството във всички области на науката са плод на техния ум и труд. Възниква въпросът: Как в нашето съвремие да съх-

раним огромния им потенциал да съграждат, да се конкурират, да останат двигатели на цялостния икономически, обществен и духовен живот? Длъжни сме да определим предпоставките, предизвикателствата и измеренията на този въпрос на всички равнища на европейското образователно пространство при запазване спецификата на националните ни приоритети и ценности.

Днес измеренията на поставения въпрос откриваме в изследователското поле на дидактиката на висшето училище, тъй като още при професионалната си подготовка учителите трябва да бъдат мотивирани и ориентирани за ползотворна дейност с надарените деца. Така може да се очаква положителен резултат по посока на стимулирането и развитието на надарените деца от предучилищна и училищна възраст.

Основанията за изграждане на компетентности у бъдещите учители за работа с надарените деца могат да се потърсят и в по-широк мащаб.

Известно е, че сред приоритетите на XXI век са развитието и опазването на „човешки фактор“, респективно на проспериращата и самоактуализираща се творческа личност (по Абр. Маслоу, Св. Димитрова). Този процес има пряка връзка с прилагането на нови парадигми с цел осигуряване на по-високо качество на образователния процес във всички образователни степени.

Успешното завършване на Болонската реформа и създаването на общото европейско образователно пространство до 2010 година предполага заемането на достойно място в този процес от хуманитарните и социалните науки. Търсят се конкретни механизми за осъществяване на реформата. Целта за превръщането на Европа „в най-конкурентната, динамична и основаваща се на знанието икономика в света“ (Лисабон, 2000) предпоставя всяка институция в европейските страни, включително висшите училища, да направят необходимото за усъвършенстване на своите структури, степени и качествен учебно изследователски процес. Висшето образование е „не само обществено благо, но и обществена отговорност“ (Прага, 2001) и трябва да бъдем готови да я поемем според собственото си място в образователните структури и възможностите, които имаме.

Тази задача е особено актуална след включването на Република България в Европейския съюз. Ето защо е целесъобразно образователните дейци да преразгледат собствените си търсения и дейности, съобразно Болонския процес, приоритетите си в съответствие със законовите и подзаконовите разпоредби в Република България и да сведат новите си изследвания и образователната дейност в подкрепа на актуалните образователни и обществени тенденции.

Трябва да се вземат предвид и педевтологичните иновации, предпоставеност за които има в настъпващите промени във функциите на учителя, който от главен информатор на учениците се превръща във фасилитатор (помощник при организирането и осъществяването на тяхната дейност); медиатор (осъществяващ връзката между ученика и учебното съдържание, между ученика и глобализирания свят); модератор (ръководещ на всички равнища на функционалната система

„учителска професия“; взаимовръзките: „учител-ученик“, „учител-ръководство на училището“, „учител-родител“, „учител-учител“, „учител-общественост“, „учител-ръководни инстанции“ и др.; мениджър (ръководител на цялостния учебно-възпитателен процес в условията на субект-субектни взаимоотношения и прерастване на управлението на ръководния субект (учителя) в съуправление на двата субекта (учител и ученици) и самоуправление на учениците.

От педевтологична гледна точка от съвременния учител се изисква да притежава широка гама компетентности, сред които, на фона на категорична значимост, е компетентността за работа с надарени деца.

Същевременно нейната роля се подхранва от факта, че сред важните проблеми, които чрез успешното си решаване могат да допринесат за повишаване качеството на българското образование, а оттам и за просперитета на нацията ни, е именно този за идентификация на надарените деца, тяхното развитие и професионалната им реализация.

Смятам, че глобалният проблем за работа с надарените деца е целесъобразно да обхване три поетапни и логически взаимосвързани *измерения*: 1) определяне на особеностите на надарените деца; 2) идентифициране на надарените деца и 3) тяхното развитие. Тази подредба е на основата на взаимозависимостта между тях. Не е възможно да са работи по развитието на надарените деца в дадена група, училищен клас [3], без преди това да е осъществено идентифициране (диагностициране) кои от всички деца са надарени [2] и по какво да се разпознаят сред останалите [1]. Ето защо темата е насочена към изграждане на компетентности у бъдещите учители както за идентифициране (като се предвижда за тази цел да се изучат и особеностите на надарените деца), така и за развитието на надарените деца. Като се има предвид, че, от една страна, студентите педагози изучават психология, методи на изследване по основи на педагогиката и експериментална педагогика, а от друга, се предвижда допълнителна подготовка в това отношение по избраната дисциплина за работа с надарените деца, е възможно да се осъществи процесът на изграждане на компетентности у бъдещите учители по очертаните технологични етапи. Интегрирането на знанията на студентите по педагогика и психология позволяват да се осъществи подготовката им в посочените три измерения на проблема.

Не бива да се пренебрегва социалният аспект на аргументация, тъй като приоритетна социална задача е да се създават необходимите условия за проявяване и развитие на надарените деца, за реализация на техните потенциални възможности, нито психологическият, предвид нуждата от психологически комфорт на тези деца и изграждането на хуманистични взаимоотношения чрез субект-субектна позиция спрямо другите и себе си.

Поставянето на проблема за „златните деца на обществото“, както с основание ги определя още преди векове Платон, е важна задача на българските образователни дейци, защото:

– създаването на европейското педагогическо пространство и европространството за висше образование налага и в България да се осигурят необходимите условия за идентифициране и развитие на децата и подрастващите с изявени дарби, каквито отдавна има в други страни;

– в масовата педагогическа практика много често тези деца се поставят в ситуация на задържащо обучение и изолация;

– днес вече не са достатъчни съществуващите теоретични ориентири и практически решения за ползотворна работа с тях;

– целенасочената и ефективна грижа за тях е важно условие за задържането в България на творческия потенциал на нацията и създаването на естествена прерада пред „изтичането на мозъци“ извън нашата страна;

– чрез правилното решаване на проблема за работа с надарените деца се издига мост между висшето и средното училище – подготовката на педагогическите кадри още по време на следването им осигурява качествен учебно-възпитателен процес за откриване и развитие на талантливите деца в отделните етапи на средното училище.

Поставянето и изследването на проблема за работа с надарените деца, започнало още преди векове, днес продължава в нашата съвременност като важна педагогическа иновация.

Добри педагогически практики в това направление съществуват в редица страни: Унгария, Великобритания, Франция, САЩ, Германия, Италия, Испания, Израел, Хърватия, Румъния, Русия, Латвия, Полша, Сърбия, Гърция, Македония, Албания, България и др.

В много държави и в нашата страна са създадени редица неправителствени организации и граждански сдружения, които чрез своите цели и усилия съдействат за подпомагане на работата с надарените деца, предимно в извънкласната дейност.

През последните години този проблем вече намира място и в законови и подзаконови разпоредби на някои министерства. Министерството на образованието, младежта и науката също поема ангажимент да го оцени и включи негови важни аспекти в училищното образование. Работи се и по други инициативи за поставянето му на приоритетни позиции.

Не ми е известно досега в други висши училища в нашата страна да са приемани инициативи за целенасочена и системна подготовка на бъдещите учители за работа с надарени деца от предучилищна и училищна възраст.

В учебниците по педагогика (дидактика), излезли в България в нашето съвремие, няма включена тема за развитие на тези деца, нито дисциплина и съответно учебник по проблема. Обект на внимание са предимно децата със специални образователни потребности, с оглед преодоляване на техните проблеми, ограничения и изоставане. Надарените деца са също със специални образователни потребности, нуждаят се от подкрепяща среда и специфични технологии за развитие.

Бъдещите учители обаче, не са достатъчно подготвени по проблема. Целесъобразно е още по време на следването им, в рамките на дидактика на висшето училище, да се обърне достатъчно внимание на този въпрос.

Посочените съображения позволяват да се обобщи, че поставеният проблем има:

- *обществена значимост* – предвид оценяването му в световен мащаб от древността до наши дни за просперирането на нациите, стопанския живот, гражданското общество, образователното пространство, личностното развитие на индивидите от различните възрастови групи;

- *теоретическа значимост* – заради недостатъчното му разгръщане в изследователското поле на дидактиката на висшето училище (включване на дисциплина в учебните планове на педагогическите специалности, разработка на учебни програми за образователно-квалификационните степени „бакалавър“ и „магистър“, учебни помагала и др.); сравнително малкото теоретични разработки за целенасоченото развитие на надарените деца в дидактико-методически аспект.

- *практическа значимост* – поради необходимостта у учителите от новото поколение да бъдат изградени компетентности за работа с надарените деца в масовата педагогическа практика; да се работи целенасочено с тях на фона на голямата необходимост за развитие на талантиливите деца; липсата на този етап на адекватна подготовка на бъдещите учители в рамките на подходящи концептуални модели.

Някои от въпросите по проблема за работа с надарените деца – представени диференцирано, съобразно спецификата на нашето изследване и съответно изследователите, които работят по тях през вековете, са:

- за изясняване на особеностите на надарените деца приноси имат автори като: Платон, Я. Коменски, О. Декроли, П. Петерсен, М. Монтесори, Ел. Паркхърст, Дж. Галагър, Л. Терман, У. Спирмън, Дж. Гилфорд, Х. Гарднър, В. Дружинин, Г. Пиръв, Тр. Трифонов, Ив. Марев, Ив. Паспаланов, Ив. Керекowski, Ф. Стоянова, Ф. Даскалова, Пл. Димитров, С. Чавдарова и др.

- диагностицирането на надареността, интересите и способностите на надарените деца изследват автори като: Л. М. Фридман, Т. Пушкина, И. Каплунович, Е. Тодт, В. Хенинг, А. Голомщок, Е. Стронг, Г. Кудер, Дж. Рензули, Р. Хартман, К. Тейлър, Амтхауер, Дж. Гилфорд, Е. Торанс, А. Г. Гайштут, П. Никитин, П. Якобсон, Б. Теплов, С. Сишор, Св. Димитрова, Б. Минчев, Ив. Кадийски, Здр. Лисийска, Т. Попов, М. Балабанова, Ян. Стоименова, М. Сотирова и др.

- относно развитието на надарените деца чрез различни техники и технологии заслуги имат: Я. Коменски, Ад. Дистервег, Ел. Кей, Ед. Клапаред, М. Монтесори, Ел. Паркхърст, К. Уошбърн, Абр. Маслоу, Дж. Ръскин, Л. Виготски, С. Рубинщайн, А. Люблинска, Д. Богоявленски, А. Лук, У. Уилиъмз, Р. Стернберг, Дж. Уайтинг, Л. Занков, В. Давидов, П. Галперин, Д. Елконин, Н. Тализина, Б. Никитин, Е. Торанс, Е. Де Боно, Абр. Маслоу, Фр. Уйлямс, Х. Селие, Дж. Пойа, Г. Алтшулер, К. Беелих, Х. Шведе, Дж. Родари, В. Котляр, Д. Ричардс, Дж. Томас,

Г. Пиръов, Тр. Трифонов, Л. Георгиев, Ст. Минкова, Ф. Стоянова, Ф. Даскалова, С. Гроздев, Й. Табов, Ем. Василева, П. Петров, М. Атанасова, Г. Илиева, Л. Тодорова, П. Жирякова и др.

В съдържателно отношение проблемът за работа с надарените деца е разработен:

- сравнително пълно относно: определяне на специфичните черти на надарените деца, техните проблеми и трудности; методики за диагностициране на интересите и способностите им; някои технологии за развитие на надарените деца;

- недостатъчно пълно и с противоречива интерпретация за: понятийно-терминологичната система за работа с надарените деца; развитието на идеята; нормативните документи и поднормативните актове; цялостна хуманистична стратегия за работа с надарените деца; качествата на учителите и родителите, допусканите слабости и грешки при работа с надарените деца; развитието на надарените деца чрез формите на обучение;

- непълно или липсват изследвания относно: цялостна стратегия за професионална подготовка на учителите за работа с надарените деца; установяване на ролята и мястото на неправителствените организации в подкрепа на надарените деца; разработване на проблема за работа с надарените деца в дидактическата теория; определяне на състоянието на проблема за работа с надарените деца в педагогическата практика; разработване на модели за целенасочено изграждане на компетентности у бъдещите учители за работа с надарените деца в изследователското поле на дидактиката на висшето училище; определяне на възможностите за единна теоретическа и практическа подготовка на студентите педагози; разработване и апробиране в практиката на модели при съобразяване със специфичните особености както на студентите педагози, така и на отделните възрастови групи деца, с които бъдещите учители ще работят.

КОНЦЕПТУАЛНА ОБОСНОВКА И ПОСТАНОВКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Актуалността и значимостта на проблема за овладяване на компетентности от бъдещите учители за работа с надарените деца и дефицитите в неговото разработване обуславят идеята за теоретико-експериментално изследване по него.

На основата на очерталото се противоречие между утвърдената концептуална значимост на проблема за работа с надарените деца и недостатъчното му разработване във висшето училище е навременно, необходимо и целесъобразно разработването и апробирането на модел за изграждане на компетентности у бъдещите учители за диагностициране и развитие на надарените деца.

Концепцията на настоящото изследване включва следните параметри:

Обект на изследването: Теоретическата и практическата подготовка на бъдещите учители за работа с надарените деца.

Предмет на изследването: Процесът на формиране на компетентности у студентите педагози за работа с надарените деца в условията на хуманистичната

стратегия за субект-субектна позиция спрямо себе си и другите.

Цел на изследването: Изграждането на съвременен технологичен модел за формиране на компетентности у бъдещите учители за определяне на особеностите, диагностициране и развитие на надарени деца на равнища: познание, продуктивна дейност, самоконтрол/самооценка.

Задачи на изследването:

1. Да се изследва състоянието на проблема за работа с надарените деца в теоретичен аспект (основополагащи идеи, авторски концепции, нови парадигми), като се анализират наличната литература и разработените нормативни документи.

2. Да се проучат добрите педагогически практики за решаването на въпроса, като за целта се разработи и апробира инструментариум за изследване мнението на учители, които работят в детската градина, началните класове, в основното и средното училище и в училищата за специални способности на учениците (по изкуствата и езикова гимназия).

3. Да се разработи стратегия за работа с надарените деца на основата на антропологичния подход и хуманистичната парадигма за субект-субектна позиция спрямо себе си и другите и на логически обосноваваните и подредени етапи за определяне на особеностите, диагностициране и развитие на надарените деца.

4. Да се разкрият изискванията и предпоставките за ефективна подготовка на бъдещите учители във висшето училище за работа с надарените деца.

5. Да се изгради технологичен модел за формиране на компетентности у бъдещите учители (на равнища познание, продуктивна дейност, самоконтрол/самооценка) за определяне на особеностите, диагностициране и развитие на надарените деца и да се апробира в педагогически специалности на висшето училище:

– да се определят параметрите и съдържанието на модула за теоретичната подготовка (на основата на предвидените стратегически етапи);

– да се определят параметрите и съдържанието на модула за практическата подготовка (на основата на системата от тренингови упражнения);

– да се определят параметрите и съдържанието на надграждащия модул (на основата на особеностите на децата от различните възрастови групи).

6. Да се разработи система от критерии, показатели, индикатори и равнища за измерване на компетентностите на бъдещите учители за работа с надарените деца и се установи ефективността на предложения модел относно:

а) равнището на компетентности за определяне особеностите на надарените деца;

б) равнището на компетентности за диагностициране на надарените деца;

в) равнището на компетентности за развитие на надарените деца;

7. Да се разработи и апробира инструментариум за изследване на мотивацията и повторна проверка на равнището на компетентностите на студентите бъдещи учители за работа с надарени деца.

Хипотеза на изследването: Разработеният технологичен модел (с инвариантни

и вариативни характеристики) ще доведе до изграждане на компетентности у бъдещите учители за работа с надарените деца, ако:

- неговото конструиране е адекватно на хуманистичната личностно-ориентирана стратегия за развитие на децата в условията на субект-субектна позиция спрямо другите и себе си и взаимоотношения на взаимна зависимост (interdependence);

- е взета предвид дидактичната детерминанта – съобразеност с възрастовите и психологическите особености на изследваните лица (студентите) като равносетен субект в познавателния процес;

- разработеният модул за теоретична ориентация е адекватен на очертаната стратегия за работа с надарените деца в условията на поетапно определяне на особеностите им, идентифициране и развитие, предвид логиката на очертания технологичен процес;

- предложеният модул за практическа подготовка съответства на модула за теоретическата подготовка относно очертаните етапи и е построен на основата на система от тренингови упражнения за изграждане на компетентности у бъдещите учители за определяне на особеностите, диагностициране и развитие на надарените деца в условията на интерактивност и субект-субектни взаимоотношения на взаимна зависимост;

- се включи надграждащ модул в подготовката на бъдещите учители, предвид тяхната специалност и съответно възрастовите характеристики на децата, с които им предстои да упражняват учителската професия;

- се гарантира паралелност между отделните технологични етапи (в модулите за теоретична и практическа подготовка) – определяне на особеностите на надарените деца; диагностициране на надарените деца; развитие на надарените деца;

- има адекватност между предвидените теоретична ориентация, тренингови упражнения и критериите на системата за измерване на компетентностите у бъдещите учители при всеки от технологичните етапи;

- познавателната дейност на студентите в рамките на реализираната дидактическа технология се осъществява чрез интегриране на равнищата на: познание (чрез теоретична ориентация и информационна осведоменост); продуктивна дейност (чрез преобразуващо и творческо равнище на дейност); рефлексия (чрез самоконтрол и самооценка спрямо създадените продукти).

МЕТОДОЛОГИЧНА ОСНОВА И ОПРЕДЕЛЯЩИ НАУЧНИ ПОДХОДИ

Методологична основа на изследването е теорията на дидактическия функционален материализъм (по В. Окон, Ив. Марев, П. Петров), при която се осъществява връзка между познанието и дейността и се осигуряват възможности за овладяване на обществено изработени способности за отразяване и преобразуване на педагогическата действителност в условията на емпатийното общуване.

В предложения технологичен модел се прилага тази теория чрез паралелното осъществяване на всеки от компонентите на двата модула – за теоретична подготовка (ориентация), в рамките на който се придобиват познания за изследваните проблеми и за практическа подготовка, при който чрез целенасочена тренингова дейност се изграждат съответните компетентности за работа с надарените деца в условията на емпатийно общуване.

Изследването се основава на важни научни подходи:

➤ антропологичен – предвид разглеждането на човека като дейностен субект, който чрез възпитанието, обучението и образованието се усъвършенства, стабилизира и адаптира в културната общност. Този подход е във взаимовръзка с хуманистичната парадигма – реализация на хуманистичната идея за създаване на субект-субектна позиция спрямо себе си и другите и изграждането на субект-субектни взаимоотношения на взаимна зависимост (на равнища „преподавател-студент“ и „студент-студент“) в условията на интерактивност;

➤ личностен – тъй като личностно-ориентираните технологии са особено подходящи за развитието на надарените деца, съобразяване с техните интереси, потребности и способности, делегирането на определени права, създаването на индивидуална образователна траектория за тях;

➤ дейностен – налице са действия и взаимодействия в контекста на основната цел – да бъдат изградени компетентности за определяне на особеностите, диагностициране и развитие на надарените деца в съответствие с основните етапи и подетапи на технологичната програма;

➤ системен – на основата на наличие на компоненти в рамките на изградения модел, които се намират във взаимовръзка и взаимозависимост (модул за теоретична подготовка и модул за практическа подготовка, които се осъществяват паралелно);

➤ технологичен – тъй като предложеният модел съдържа отделни технологични етапи, които се реализират чрез избраната стратегия в определен ред (определяне особеностите на надарените деца, методи и методики за тяхното идентифициране, техники и технологии за развитието им);

➤ компетентностен – предвид това, че чрез предложения технологичен модел се цели изграждане на компетентности у бъдещите учители на равнища познание, продуктивна дейност и самоконтрол/самооценка за определяне на особеностите, идентифициране и развитие на надарените деца;

➤ интегративен – защото компетентностите могат да се разгледат като интеграция между определени равнища на: познание (на основата на придобитите знания); продуктивна дейност (на основата на формираните умения); самоконтрол и самооценка (рефлексивна страна); този подход се има предвид и при реализиране на актуалната образователна тенденция за интегриране на надарените деца в масовото училище, която приемам и запознавам студентите с нея в рамките на модула за теоретична ориентация;

➤ качествено – поради необходимостта да се постигне високо качество на интелектуалния продукт – изградени компетентности у студентите бъдещи учители за работа с надарени деца при определяне на техните особености, идентифициране и развитие; на тази основа е реализирането на качествено учебно-възпитателен процес с надарените деца в педагогическата практика.

➤ интерактивен – предвид целесъобразността да се осигури взаимодействие между субектите в обучението чрез използване на интерактивни методи на обучение и да се изградят взаимоотношения на субект-субектна основа при изграждане на компетентности у бъдещите учители за работа с надарени деца.

МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Методи на изследване:

1. Методи за емпирични изследвания:

➤ Анкетиране

Предварително констатиращо изследване чрез анкетиране – анкетиран са учители от различни групи (детски учители – 89 от 12 селища в страната; начални учители – 90 от 10 селища; учители в основно и средно училище – 90 от 7 селища; учители в училища по изкуствата и езикова гимназия – 63 от 3 селища) – общо 332 през 2000 и 2001 г. Целта е установяване на мнението и познанията на учителите по поставянето и решаването на въпроса за работа с надарените деца от различни селища в Благоевградска област и страната с оглед определяне на добри практики, проблеми, пропуски, мотивиране на учителите за работа с надарените деца, евентуалната необходимост от целенасочена подготовка във висшето училище за работа с надарените деца.

➤ Експериментиране

а) Дидактически обучаващ експеримент: основен изследователски метод за проверяване ефективността на предложени технологичен модел с инвариантни и вариативни характеристики с цел изграждане на компетентности у студентите педагози (от различни педагогически специалности, избрали специалната дисциплина) за определяне на особеностите, диагностициране и развитие на надарените деца. Експериментира се с общо 182 студенти от 10 експериментални (студентски) групи за времето от 2002/2003 учебна година до 2005/2006 учебна година (четири учебни години). Студентите са от специалностите: „Педагогика на обучението по труд и техника“ (ПОТТ); „Начална училищна педагогика и чужд език“ (НУПЧЕ); „Педагогика“; „Педагогика на обучението по музика“ (ПОМ); „Предучилищна и начална училищна педагогика“ (ПНУП); студенти от магистърска програма „Иновации в педагогическия процес“.

б) Заключителен дидактически експеримент с помощен метод анкетиране с компоненти на тестове – за установяване на мотивацията и равнището на подготовка в сравнителен план на общо 307 студенти от 10-те експериментални и 10 контролни групи в края на всяка от учебните години: 141 изучавали дисциплина

по проблема и 166 – неизучавали специална дисциплина. Дава се възможност за проверяване още веднъж (чрез друг инструментариум) на ефективността на предложения модел за работа с надарените деца.

➤ Моделиране: в рамките на експерименталната работа (в модула за практическа подготовка на студентите) по прилагане на модела за изграждане на компетентности у студентите относно определяне на особеностите, диагностициране и развитие на надарените деца се включват редица проблемни задачи, ситуации, казуси чрез моделирането и решаването на които на определено равнище се установяват изградените компетентности и ефективността на модела.

➤ Тестиране: използване на варианти на тестове в рамките на тренингите за установяване равнището на сформираните компетентности у бъдещите учители за определяне на особеностите, диагностициране и развитие на надарените деца.

➤ Наблюдение (като помощен метод при провеждане на дидактическия обучаващ експеримент) за фиксиране на данните в диагностичните протоколи, подготвени на основата на създадената система от критерии, показатели, индикатори и равнища.

2. Методи за теоретични изследвания:

➤ Теоретичен анализ и синтез в рамките на теоретичното проучване на проблема и изграждането на авторската концепция: анализиране предимно на историческа, психологическа и педагогическа (дидактическа) литература по изследвания проблем с оглед очертаване на изследователските полета, концепцията на изследването и теоретичните ориентири за определяне на основната информация.

➤ Методи за организиране и обобщаване на резултатите от емпиричното изследване по логически път: за качествен анализ на получените резултати от констатиращото изследване, обучаващия дидактически експеримент и от заключителния дидактически експеримент:

а) каузален анализ – за търсене на причинно-следствените връзки на получените резултати от изследването;

б) класифициране – за класифициране на резултатите от направеното изследване, силата на връзките между изследваните явления в рамките на проучването и др.;

в) сравнение – за установяване на типичните и различните резултати от дейността на студентите по отделни критерии, показатели и индикатори;

г) аналогия – за установяване на сходствата между отделните черти, ситуации и субекти в изследването (студентите и преподавателят);

д) доказателство – за установяване на истинността или неистинността на получените данни от емпиричното изследване, при доказване на хипотезата;

е) аргументация – за използване на логически целесъобразни аргументи в доказването на една или друга теза, в извеждане на различни определения, твърдения и др.;

ж) обобщение – като процес и резултат на съждения, констатации, приемане

на решения и извеждане на изводи от проведеното изследване.

3. Математически методи (за обработка) и статистически методи (за анализ на резултатите от експерименталното изследване):

➤ При предварителното констатиращо изследване:

а) Едномерен честотен анализ на разпределенията на отговорите за всеки от включените в анкетата въпроси (честотни таблици и стълбови диаграми);

б) Двумерен честотен анализ на разпределенията на отговорите за всеки от включените в анкетата въпроси по групи (таблицы на спрегнатост и стълбови диаграми);

в) χ^2 – критерий за изследване на зависимости.

➤ При обучаващия дидактически експеримент:

Методи за организация и представяне на данните от обучаващия експеримент:

а) Диагностични протоколи в абсолютни стойности и в проценти; мерки за централната тенденция – мода, медиана, средна стойност; мерки за разсейване – средно квадратично отклонение, коефициент на вариация (дадени са приложения за всеки от критериите, показателите и индикаторите);

б) Групиране на данните за съпоставка: по учебни години; по курсове и образователно-квалификационни степени („бакалавър“ и „магистър“); в зависимост от хорариума в отделните специалности.

Методи за определяне вида на разпределението:

а) Метод на Крускал-Уолис – за изследване на резултатите по един и същ индикатор: по специалности; по учебни години; по хорариум; по образователно-квалификационни степени; по вид подготовка (по учебен план и с допълнителни дейности в проблемна група).

б) Метод на Ман-Уитни – за анализ на резултатите: в рамките на учебния план и с допълнителна подготовка; по-високи равнища между отделните индикатори.

Методи за изследване на зависимости, определяне наличието и силата на връзка между резултатите от обучаващия експеримент:

а) χ^2 критерий за независимост и коефициент на Крамер за установяване наличието на връзка между резултатите: по учебни години; по курсове; в зависимост от хорариума.

б) Рангова корелация на Спирмън и на Пирсън – за оценка на степента на корелационна зависимост между познания, продуктивна дейност, самоконтрол/самооценка.

в) Корелационен коефициент на Спирмън и Кендал – за изследване на зависимости между рангови статистически признаци, използвани в конкретното изследване.

➤ При заключителния дидактически експеримент:

а) Прилагане на метода χ^2 за установяване наличието на връзка между резултатите от анкетирането на студентите, изучавали и неизучавали дисциплината за работа с надарените ученици;

б) Стойности на коефициента на Крамер за силата на връзката;

- в) Стойности на качествена дисперсия като оценка за вариативност;
- г) Качествена вариация;
- д) Ентропиен коефициент на хаотичност;
- е) Коефициент на класификационност.

Теоретико-експерименталният характер на проучването определя следните етапи на изследването:

1. Проучване на литературата по проблема, нормативните документи и под-нормативните актове, както и добрите педагогически практики, с оглед определяне на обществената, теоретичната и практическата му значимост и изследователските полета – проучените, непълно проучените и неизследваните; констатиране на проблемите, пропуските, мястото на нови парадигми и варианти на решения.

2. Определяне на вида на изследването (теоретико-експериментално); темата, обектът и предметът на проучването, целта, задачите и хипотезата на изследването;

3. Разработване на авторската концепция и параметрите на изследването – методологията и методиката на теоретико-експерименталното изследване на основата на джастифицирана теория.

4. Определяне на целите, инструментариума и организацията на емпиричното изследване;

5. Провеждане на предварителното констатиращо изследване по разработения инструментариум за проучване мнението на учители от различни групи за отношението и компетенциите им по изследвания проблем.

6. Очертаване на стратегията за подготовка на бъдещите учители за работа с надарените деца.

7. Изграждане на технологичния модел за формиране на компетентности у бъдещите учители за работа с надарените деца с определени инвариантни и вариативни характеристики.

8. Разработка на учебното съдържание за включване в модула за теоретична подготовка на студентите педагози по проблема, в съответствие с разработената хуманистична стратегия за субект-субектни взаимоотношения спрямо себе си и другите (на основата на поэтапно определяне на особеностите, диагностициране и развитие на надарените деца).

9. Изграждане на системата от тренингови упражнения в рамките на модула за практическа подготовка на бъдещите учители за определяне на особеностите, диагностициране и развитие на надарените деца.

10. Изграждане на системата от критерии, показатели, индикатори и равнища за измерване ефективността на технологичния модел (формираните компетентности у студентите за определяне на особеностите, диагностициране и развитие на надарените деца).

11. Провеждане на обучаващия дидактически експеримент за апробиране и проверяване ефективността на технологичния модел чрез паралелното реализиране на двата модула по изграждане на компетентности у бъдещите учители за

работа с надарените деца и на надграждащия модул, съобразно възрастовите особености на децата, с които ще работят студентите.

12. Провеждане на заключителното дидактическо изследване по разработения инструментариум за определяне на мотивацията и подготовката на студентите, изучавали и неизучавали дисциплина за работа с надарените деца.

13. Обработка на емпиричния материал от констатиращото изследване, обучаващия и заключителния експеримент чрез количествен анализ на резултатите (на основата на система от математически и статистически методи) и качествен анализ (чрез използване на адекватни теоретични методи за определяне на причинно-следствените връзки) на основата на верификацията на хипотезата (проверяване степента на съответствие между теоретически допуснатите положения, предположения и фактическото състояние, описано чрез данни от проведеното експериментално изследване).

14. Оформяне на разработката чрез очертаване на констатации от проведеното теоретико-експериментално изследване, обобщения, изводи, препоръки и перспективи по изследването на проблема.

Изследователски инструментариум:

1. Анкетна карта за анкетиране на учители с цел установяване на отношение-то и познанията им по проблема за работа с надарените деца.

2. Система от групови и индивидуални тренинги за практическа подготовка на бъдещите учители за работа с надарените деца, обособена чрез съответните цикли и срещи.

3. Система от критерии, показатели и индикатори за измерване равнището на изградените компетентности на студентите педагози за определяне на особеностите, диагностициране и развитие на надарените деца.

4. Диагностичен протокол за фиксиране на получените резултати от дидактическия обучаващ експеримент.

5. Тестове за определяне равнището на изградените компетентности у студентите педагози по време на обучаващия експеримент.

6. Анкетна карта (с включване на контролни въпроси и на компоненти от тестове) за изследване на мотивацията и подготовката на студентите педагози (изучавали и неизучавали специална дисциплина) за работа с надарените деца.

Предвижда се като продукт и резултат от провеждане на теоретико-експерименталното изследване да бъде създаден цялостен дидактически комплекс (с характеристиките на дидактическа система) за изграждане и за измерване на компетентностите на бъдещите учители за определяне на особеностите, идентифициране и развитие на надарените деца. Той включва:

– стратегия за работа с надарените деца на основата на хуманистичната парадигма за субект-субектна позиция спрямо другите и себе си и очертаните по целесъобразност и в логически план етапи;

– технологичен модел със съответните инвариантни и вариативни характерис-

тики; с два модула за подготовка (теоретичен и практически) и съпровождащите го информационни конструкти (в рамките на модула за теоретична ориентация и в надграждащия модул);

– система от групови и индивидуални тренинги (в рамките на модула за практическа подготовка и в надграждащия модул) за всеки от технологичните етапи с предвидените цикли и срещи с прилагане на интерактивни методи на обучение;

– система от критерии, показатели и индикатори за измерване на формираните компетентности у студентите педагози за определяне на особеностите, диагностициране и развитие на надарените деца на равнища на познание, продуктивна дейност, самоконтрол/самооценка.

По очертаната по-горе концепция беше проведено планираното теоретико-експериментално изследване, а разработеният технологичен модел – апробиран в практиката на висшето училище. Получените резултати са обнадеждаващи (вж. Тодорина, 2009).

Бъдещите ми намерения за обогатяване изследването по поставения проблем се отнасят до:

1. Създаване на специални образователни програми за работа с надарени ученици в средното училище по различни учебни предмети с оглед активизиране процесите на „обогатяване“ и „ускоряване“ за интензивното развитие на надарените деца.

2. Разработване на комплект от методическа литература за работа на учителите с надарените ученици (за определяне на особеностите, диагностика и развитие на надарените деца).

3. Обхващане на подготовката за работа с надарените деца, освен на учителите, и на другите педагози – възпитателите, педагогическите съветници, ръководителите на клубове по интереси, експертите и др.

4. Оптимизиране набирането на кандидати чрез рекламна дейност и лични контакти за разработената и функционираща магистърска програма „Педагогика за надарени деца“.

5. Разширяване на специализираната подготовка на бъдещите учители по отношение на разрешаването на конфликти на равнище „учител – надарено дете“ и между децата, както и относно стимулирането на децата за постижения (в рамките на магистърската програма).

6. Създаване на център за идентификация и развитие на надарените деца в Югозападен университет „Н. Рилски“ (чрез разработване на проект).

7. Създаване на перманентно действаща на територията на общината школа с учители за внедряване на създадения опит за работа с надарените деца.

8. Разработване на програма за подготовка на родителите за работа с надарените деца с оглед тяхната мотивация, изграждане на компетентности за диагностициране и развитие на собствените им деца.

Успешното решаване на проблема за развитие на надарените деца е дело на

цялото общество. Водеща е отговорността на образователните институции – Министерството на образованието, младежта и науката, Министерството на културата, Министерството на физическото възпитание и спорта, Държавната агенция за закрила на детето, Агенцията за социално подпомагане, регионалните инспекторати и централите за духовно развитие към общините, училищата. Цялостната им дейност следва да се основава на съвременни методологически и дидактико-методически постановки, които разработеният модел и система осигуряват.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Тодорина, Д.** Стратегия за развитие на надарените ученици. Благоевград, 146 с., 2001.
2. **Тодорина, Д.** За надарените деца (Развитие на идеята за работа с надарените деца в педагогическата теория и практика. Благоевград, 256 с., 2009.
3. **Тодорина, Д.** Технологичен модел за подготовка на бъдещите учители за работа с надарени деца (Изграждане и измерване на компетентности). Благоевград, 335 с., 2009.